

**Зовнішньополітичні чинники релігійно-церковного конфлікту на
Волині в 1941 - 1944 рр.**

У статті висвітлюється релігійно-церковне життя на Волині у період Другої світової війни. Проаналізовано ставлення до православ'я нацистів і радянської влади. Виявлені обставини, які зумовили виникнення міжцерковного розколу і становлення двох конфесій: Автономної Православної Церкви і Української Автокефальної Православної Церкви. Висвітлено полеміку між церквами і способи дискредитації ними протилежної сторони. Показано як боротьба між церквами набула політичного значення і завершилася переслідуваннями священників-автономістів окремими підрозділами УПА.

Ключові слова: *релігійно-церковне життя, релігійна політика, Автономна Православна Церква, Українська Автокефальна Православна Церква.*

Питання релігійно-церковного життя в умовах нацистської окупації є важливим аспектом дослідження Другої світової війни в українській історіографії. Волинь під час війни стала регіоном, де вузол релігійних, соціальних і політичних суперечностей був особливо заплутаним. Значною мірою гострота міжконфесійних суперечностей була зумовлена впливом як нацистської, так і радянської релігійної політики. Вивчення історії міжцерковного конфлікту на Волині в роки нацистської окупації сприяє ґрунтовному відтворенню соціальних процесів в Україні у роки війни, а також дає можливість краще збагнути сутність подій у сучасному житті українських православних церков.

Сьогодні історіографія проблеми релігійних відносин в окупованій Україні під час німецько-радянської війни містить цілу низку досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних істориків. І. Власовський [4], О. Воронин [7], Д. Бурко [2], А. Киридон [10], І. Коровицький [11], О. Лисенко [14] висвітлили передумови релігійного відродження в перші роки нацистської окупації, розкрили зміст радянської релігійної політики і ставлення німецьких окупантів

до українського православ'я. У працях В. Борщевича [1], Ю. Волошина [6], І. Грідіної [8], В. Пашенка [17], всебічно проаналізовано причини церковного розколу і виникнення двох православних конфесій на українських землях, окупованих нацистами – Автономної Православної Церкви (АПЦ) і Української Автокефальної Православної Церкви (УАПЦ). Водночас, перебіг міжцерковної полеміки упродовж 1942 року і переслідування окремих священнослужителів АПЦ у наступних – 1943 і 1944 роках розглядається в працях істориків фрагментарно і непослідовно. Отож, на нашу думку, задля повноти історичної реконструкції релігійно-церковного життя в окупованій нацистами Україні є потреба детальніше розглянути конфлікт між АПЦ та УАПЦ на Волині і вплив на його розгортання політичних чинників.

Щоб збагнути зміст релігійно-церковної ситуації на Волині упродовж 1941 – 1944 рр., варто з'ясувати, де і коли відбулась зав'язка драматичних подій. У міжвоєнній Польщі існувала Польська Автокефальна Православна Церква. Переважна частина вірян цієї конфесії були українці Волині і Холмщини. Тут виникла ідея створення Української Автокефальної Православної Церкви, яку намагалися втілити в життя багато священників і навіть окремі архієреї ПАПЦ [5,с.6]. Однак на перешкоді постали проблеми канонічного характеру, а також польська державна машина

З початком Другої світової війни ситуація істотно змінилася. Частина українських земель Польщі опинилася під нацистською окупацією в Генерал-Губернаторстві. Німці, намагаючись здобути підтримку української меншини, щоб мати противагу полякам на Холмщині, створили сприятливі умови для існування православної церкви.

Волинь після реалізації таємного протоколу пакту Молотова-Ріббентропа була приєднана до УРСР. На території суцільно атеїстичної країни опинилися близько 800 православних парафій зі священниками і п'ятьма архієреями [15,с.618]. Радянський режим проводив тут суперечливу релігійну політику. З одного боку, розпочалася шалена атеїстична пропаганда, переслідування віруючих, репресії проти священнослужителів, тобто, увесь той «арсенал», у

результаті якого в радянській Україні за минулі роки було ліквідовано всі релігійні організації. З 12 тис. православних парафій залишилося не більше 7-8 [18,с.168,170]. Майже увесь єпископат і переважна частина священиків опинилася в ув'язненні, або була розстріляна. На Волині за кілька місяців панування «советів» органи НКВС заарештували 56 священиків. Шістьох з них розстріляли [1,с.12–20]. З іншого боку, радянський режим не наважився на очах світової спільноти піддати репресіям єпископат колишньої ПАПЦ. Тут була застосована більш витонченіша політика. Щоб нейтралізувати вплив «ненадійних» єпископів з ворожою для СРСР колишньої Польської держави, за сприяння НКВС, Московський Патріархат організував висвячення кількох нових єпископів, які не викликали сумнівів у своїй лояльності до радянської влади і до Московського Патріархату, хоча церковно-канонічної потреби в цьому не було [15,с.632,633]. Таким чином, перед початком німецько-радянської війни українська православна паства Волині отримала переважно «проросійський» єпископат, що й спричинило у подальшому гострий конфлікт.

На захоплених землях нацисти проводили прагматичну релігійну політику, головним завданням якої було забезпечити кращі умови для проведення окупаційних заходів. З початком окупації радянської території нацисти поширюють ідею «боротьби християнського світу з безбожним більшовизмом», в авангарді якої перебуває «Третій Рейх». Саме ця ідея зумовила в перші місяці окупації нацистську політику релігійної свободи [25,арк.68]. Окупанти не перешкоджали релігійному відродженню в окупованих регіонах СРСР. Загалом, за роки німецької і румунської окупації в Україні відновили свою діяльність понад 5 тисяч православних церков [22,арк.67].

Спочатку нацисти не втручалися в релігійно-церковне життя України, уважно вивчаючи всі релігійні тенденції. Але бурхливе відродження православної церкви, очевидно збентежило окупантів. На початку жовтня 1941 року окупанти починають обережно спрямовувати розвиток подій в релігійно-церковній сфері України. На цьому етапі вони вирішили не перешкоджати формуванню Української Автокефальної Православної Церкви, яка мала б

канонічні засади. Про таку конфесію йдеться «Меморандумі» від 2 жовтня 1941 року [20,арк.16]. Однак в Україні на Волині вже існували структури православної церкви, які збереглися тут від 1940 року. Тому «Меморандум» засвідчив прагнення нацистів розколоти церковно-православний рух. Від цього моменту окупанти поступово посилюють свою опіку над церковним життям. Цей процес завершується дробленням православних конфесій на окремі релігійні об'єднання в межах генеральних округ на чолі з єпископами, які адміністративно підпорядковувалися генерал-комісарам [12,с.330].

Ще 18 серпня 1941 р. у Почаївській Лаврі собор єпископів на чолі з архієпископом Олексієм (Громадським) проголосив створення Автономної Православної Церкви, яка зберігає канонічну єдність з Московським Патріархатом. У відповідь українські церковні діячі на чолі з єпископом Полікарпом (Сікорським) започаткували розбудову Української Автокефальної Православної Церкви. Щоб забезпечити їй канонічний статус, вони оголосили про своє канонічне підпорядкування митрополитові Варшавському Діонісієві (Валединському). Згодом була створена Адміністрація Автокефальної церкви в Україні, яку очолив єпископ Полікарп [4,с.128]. Для представників національної течії Руху Опору в умовах окупації Автокефальна церква залишалася єдиною легальною інституцією, яка працювала на українську справу. З лютого 1942 р. в УАПЦ з'являється і свій єпископат.

Волинь стала регіоном, де найгостріше проявилася міжцерковна боротьба. Конфлікт стимулювався політикою окупантів. Зокрема, у звіті верховного головнокомандування вермахту з організації життя в тилу йшлося про наступне: «Німецькі установи військового управління, як завжди, обмежувалися спостереженням за ходом розвитку церкви. Вони зовсім не були зацікавленні в об'єднанні церковних угруповань, оскільки автономна церква була занадто прослов'янською, а автокефальна виявляла занадто націоналістичні тенденції» [15,с.925–926].

Водночас, існували й інші обставини розколу в православ'ї. Окупанти добре орієнтувалися в церковних справах на українських землях, про що

свідчить аналітична довідка: «У розколі церкви на автокефальний і так званий слов'янський або автономний напрям виражені історичні традиції українського народу і східної частини Європи, які збереглися до наших днів. Ці традиції непорушні, а покладений в основу суперництва спор про «апостольську благодать» також пристрасно ведеться серед народу. Сюди відносяться також національні і культурні суперечності. Слов'янська церква продовжує традиції православної російської державної церкви, котра була однією із найсильніших зв'язкових ланок східно-слов'янських народів і поборником великорусько-московської державницької думки. Автокефальна церква пов'язана з церковними традиціями українського народу і бажає повної незалежності від Москви. Суперечності найяскравіше проявляються у спорах про молитви і використання рідної мови у богослужінні і є доволі значними» [25,арк.72].

Поряд з названими причинами міжцерковного розбрату слід вказати й на діяльність церковно-громадських активістів, архієреїв з обох конфесій, а також політичних діячів з українського націоналістичного табору. Полеміка між церковними напрямками розпочалась відразу після того, як українська громадськість Волині дізналася про ухвали Почаївського собору єпископів 18 серпня 1941 року. Оскільки місцева преса в перші місяці окупації перебувала, переважно в руках українських діячів, критика автономного напрямку відразу набрала широкого розмаху. Ця критика носила, в основному, політичний та етичний відтінок.

Представники автономного напрямку – єпископи, священники, віруючі не мали можливостей захищати свою позицію в засобах масової інформації. Свою полеміку з автокефалістами вони вели шляхом поширення серед віруючих послань і відозв єпископів. Їхня критика автокефального напрямку зосереджувалася на питаннях канонічного характеру. Хоча, іноді, виступаючи проти священнослужителів УАПЦ автономісти висували й політичні обвинувачення. І автономісти, і автокефалісти намагалися дискредитувати один одного перед окупаційною владою. Як зразок такої діяльності можна оцінити публікацію в газеті «Кременецький вісник» під заголовком «Роздмухувачі

громадського роздору». Автор замітки, говорячи про Почаївський собор 18 серпня 1941 р., зокрема зазначав наступне: «...Цей собор під проводом арх. Олексія Громадського, що був викликаний незадовго перед тим до Москви на нараду з московським «блюстителем патріаршого престолу», виніс постанову про створення так званої Автономної Православної Церкви... крім названого арх. Олексія, брали участь такі «червоні» й іншого кольору єпископи: Веніямін, Дамаскин, Пантелеймон і Антонін» [24,арк.7]. Гострота закидів автокефалістів до автономістів була помітна навіть для німців, які звернули увагу на те, що в одному із українських видань архієпископа Олексія Громадського було названо «агентом московського НКВД». Інша українська газета повідомляла своїм читачам, що глава АПЦ ніби-то відкрито заявляв, що «він українську церкву покладе до ніг московському патріарху» [13,с.3].

У тому таки ж «Кременецькому віснику» про грудневий 1941 року Почаївський собор єпископів АПЦ повідомлялося так: «...Цю свою, продиктовану з Москви, протиукраїнську роботу той самий собор закінчив останніми днями протиканонічним, самочинним і революційно-сміливим актом проголошення арх. Олексія Громадського митрополитом так званої Автономної Православної Церкви на Україні» [13,с.3].

Звинувачення єпископів-автономістів з боку українських церковно-громадських діячів Волині були настільки активними, що в окупаційній адміністрації рейхскомісаріату «Україна» спочатку склалось негативне враження про архієреїв АПЦ. Принаймні, у стислих характеристиках, які були на руках у чиновників з рейхскомісаріату, всіх православних архієреїв з АПЦ визначають як таких, що прихильні «до московського, ворожого німцям наряду» [20,с.20].

Не маючи можливості виступити у пресі проти своїх опонентів, окремі представники АПЦ дискредитували автокефальний напрям, звертаючись безпосередньо до німецьких спецслужб. Характерною у цьому випадку була заява особистого секретаря київського єпископа Пантелеймона протоієрея Іваскова про політичну заангажованість активістів розбудови Української

Автокефальної Православної Церкви [27,арк.385]. Такого ж змісту була заява до німецьких спецслужб й самого владики [27,арк.615].

Ще більш відвертим було повідомлення у службу безпеки СД, яке надіслав у серпні 1943 р. єпископ АПЦ Мануїл. У його «Донесенні» йшлося про наступне: «... У Володимир-Вол. працюють дві ворожі для німецького уряду українські організації, а саме: Просвіта і Церковна Рада. Під прикриттям релігії і освітньої діяльності ведуть вони інтенсивну агітаційну роботу за вказівками відомого українського шовініста Архієпископа Полікарпа в напрямку здобуття повної незалежної України, яка як сказав Архієпископ Полікарп, «є винищувана політично і господарчо німецькою окупаційною армією» [26,арк.15].

У полеміці з автокефалістами архієреї АПЦ часто використовували аргументи з канонічного права. Ось як вони відреагували на ухвалу митрополита ПАПЦ Діонісія заснувати в Україні Тимчасову Адміністрацію Української Автокефальної Церкви і призначити на посаду Адміністратора єпископа Полікарпа: «...Цей акт є новим порушенням св. канонів Прав. Церкви, бо юрисдикція Варшавського Митрополита обмежується, згідно з 17 пр. IV Вселенського Собору, тільки границями Генерал-Губернаторства, а на землях України керує, згідно з 2 пр. II Всел. Собору церковними справами Собор Єпископів, який канонічно обняв церковну владу на землях України в серпні 1941 р. Зарядження Варшавського Митрополита про адміністратора на Україні не має жодного канонічного значіння ще й тому, що віднедавна став відомими текст відречення його з дня 23 листопада 1939 року від управління бувшою автокефальною церквою в Польщі. Стосовно до 9 пр. III Всел. Собору, ті єпископи, що самі відрікаються, взагалі не можуть мати жадної участі в церковному управлінні... Навіть саме звання «адміністратор» не відповідає традиціям Православної Церкви, а скоріш належать до установ Західної Церкви» [19,арк.128].

Жорстким було «роз'яснення» АПЦ щодо висвячення єпископів для УАПЦ, яке відбулося у Пінську на початку лютого 1942 року. У ньому йшлося про те, що ні архієпископ Олександр, ні єпископ Полікарп не мали канонічного права

здійснювати хіротонії єпископів. Отже, висвячення ними єпископів для УАПЦ Ігоря та Ніканора «не має жодної сили» [19,арк.126].

Особливою гостротою вирізнялося «роз'яснення» АПЦ щодо ухвали Пінського собору єпископів-автокефалістів про прийняття до складу своєї церкви священників колишньої неканонічної УАПЦ митрополита Василя Липківського «у сущому сані». Ця подія була визначена як «велике нещастя в надрах Православної Церкви на Україні... приєднання липковського священства в «суцім сані» являється грубим порушенням священних канонів, бо воно того сану не має взагалі, а окремі представники того священства – двоє і троєженці, які не можуть, по канонам, входити в жодну щодо священства в церкві економію церковну». У цьому документі «липківців», тобто священників УАПЦ митрополита Василя Липківського названо «єретиками», з якими допускається молитовне єднання тільки після повторного висвячення канонічними єпископами [19,арк.127].

Такого змісту документи поширювалися на Волині серед православних парафіян, що поглиблювало взаємну недовіру і неприязнь між священнослужителями і парафіянами обох церков. Окупаційній адміністрації такий розвиток подій був спочатку вигідний. Але згодом, коли до міжконфесійного конфлікту долучилися прості віруючі, ситуація почала виходити з-під контролю окупантів. Зокрема, у доповіді заступника генерал-комісара Волинь-Поділля фон Пальцо від 3 лютого 1942 року зазначалося: «... Сьогодні плутанина в областях Волині і Поділля настільки збільшилася, що вже і народ бере участь у цих сварках і ... значно зросли і стали важчими обсяги адміністративної роботи». Фон Пальцо рекомендував вжити заходів з метою зменшення напруження в релігійно-церковному житті, оскільки це вже негативно впливало на господарське життя [20,арк.15].

Міжцерковний конфлікт почав набирати небезпечного характеру з осені 1942 р., коли на Волині завершилось становлення Української Повстанської Армії. Автокефальна церква від самого початку надавала підтримку повстанцям, багато її священників перебували у лавах УПА як військові

капелани. УПА від самого початку оголосила, про свою боротьбу як з німецькими, так і з радянськими окупантами. Отож, всі хто співпрацював з німецькою окупаційною владою, або підтримував, чи просто симпатизував радянським партизанам і радянській владі, відразу опинявся серед ворогів УПА. Упродовж 1942 року під час міжцерковної полеміки мешканці Волині отримали чимало інформації про Автономну Православну Церкву як «промосковську», або «прорадянську». Тому логічним завершенням цього конфлікту стали переслідування окремими підрозділами УПА священнослужителів і навіть архієреїв АПЦ.

Відчуваючи небезпеку, яка нависла над священниками-автономістами на Волині, глава Автономної Православної Церкви митрополит Олексій змушений був навіть піти на підписання «Акту поєднання» АПЦ з УАПЦ 8 жовтня 1942 р. Тобто, поставивши свій підпис під цим документом, митрополит повністю перекреслив усі звинувачення автокефалістів у «неканонічності», які він і його єпископи наполегливо виголошували упродовж року. Щоправда, частина єпископів АПЦ не зрозуміла свого очільника і примусила того відкликати свій підпис [27,арк.474].

Під час партизанської війни, яка розгорнулась на Волині у 1943-44 рр., жертвами боїв УПА стали священнослужителі АПЦ. У своїй доповідній записці Кременецькому міському партії член Духовної консисторії Автономної церкви священник Князевський у березні 1944 р. повідомляв: «...6. Дотримуючись принципу «розділяй і владарюй», німці постаралися і церкву розділити на два табори: автокефалістів української церкви і автономістів, які не вважали можливим відокремитись від Московської патріархії без її санкції.

Штучно підтримуючи або тероризуючи то ту, то іншу сторону, німці зробили все, щоб бандерівці і мельниківці, які пішли у ліс, стали тероризувати духовенство на місцях». Далі Князевський повідомляє, що партизани УПА побили шомполами священника АПЦ з села Новостав Цихоцького Ф. за те, що він не виконав розпорядження оунівців. Екзекуцію, як він пише, здійснив польовий священник УПА – Мельник. Повстанці вбили священника с. Окнини

Великі Ковалевського [6,с.119]. Навіть сам Адміністратор УАПЦ Полікарп розповідав, що одного священика з Ковельщини партизани розстріляли за те, що він відмовився здійснити обряд поховання вбитого бойовика УПА [26,арк.18].

У місячному звіті про бойові дії УПА з 3 листопада по 3 грудня 1943 р. «районний комендант запілля» Коваленко поміж іншим повідомляв: «...Під час того, як УПА була у Піщі і в Пульми знищили батюшок і їх родини» [23,арк.52]. Жертвами УПА стали також священик Анастасій Абрамович з родиною з с. Свитязь, Любомльського району, протоіерей Юрій Онишук з с. Задиби, Ковельського району на Волині та інші [3,с.18]. Загалом від рук партизан на Волині загинуло 27 священнослужителів АПЦ, іноді навіть з сім'ями [28,с.231].

Загинув від рук партизан УПА і єпископ Автономної церкви з Володимир-Волинська Мануїл (Тарнавський). У вересні 1943 р. його схопили і таємно вивезли з міста до лісу. Трибунал повстанців засудив архієрея до повішення. У листівці партизан з цього приводу «За зраду – смерть !» зазначалось, що єпископ ще з 1941 року інформував окупантів про стан справ в УАПЦ та її плани і саме за це був страчений [9,с.74]. Раніше, 7 травня 1943 р. партизанами був убитий митрополит Автономної церкви Олексій [21,арк.10]. Як свідчив у своїх спогадах Максим Скорупський – командир загону партизанів, які здійснили напад на митрополита, убивство сталося випадково [16].

Таким чином, релігійно-церковний конфлікт на Волині упродовж нацистської окупації виник і переріс у кровопролиття переважно у результаті здійснення релігійної політики спочатку урядом Радянського Союзу, а з 1941 р. нацистським окупаційним режимом. Цей сумний досвід може бути повчальним для здійснення виваженої державної релігійної політики в незалежній Україні і недопущення зовнішніх політичних впливів на наше релігійно-церковне життя.

Список використаних джерел

1. Borshchevich V. Avtonomna cerqa na Volyni / Volodymyr Borshchevich. – Luck: Redakciyno-vydavnychy viddil Volynskogo universytetu im. Lesi Ukrainky, 1998. – 98 s.

2. Burko D. Vidrohdennia Ukrayinskoyi Cerqy v 1941-43 rokah / Demyd Burko. // Ridna Cerqa. – Novy Ulm. – 1963. – Ch.56. – S.6 – 7; 1964. – Ch.57. – S.4 – 6.
3. Buhalo G. Tysiacholittnia yeparhia (UAPC na Volyni v chas fashystskoyi okupacyi / Grygoriy Buhalo. // Starogytnosti. – Kyiv. 1993. - №2. – S.18.
4. Vlasovskiy I. Narys istoryi Ukrainskoyi Pravoslavnoyi Cerqy. V 4-h tomah / Ivan Vlasovskiy. – T.4. – Ch.2 (XX st.) – Nyu-York. – Bavdn-Bruk, 1976. – 416 s.
5. Vlasovskiy I. Mytropolyt Oleksiy Gromadskiy / Ivan Vlasovskiy // Ukrayinske Pravoslavne Slovo. – Bavdn-Bruk. – 1963. – Ch.59. – S.6.
6. Voloshyn U. Ukrainska Pravoslavna Cerqa v roky nacistyskoyi okupacyi / Uriy Voloshyn. – Poltava, 1997. – 128 s.
7. Voronyn O. Vidrodjena u vyri viyny. (Ukrainska Pravoslavna Cerqa pid chas Drugoyi svitovoyi viyny) / Olexandr Voronyn. // Ukrainskiy Pravoslavniy Calendar. – Bavdn-Bruk. – 1988. – S.82 – 94.
8. Gridina I.M. Do pytannya pro religiyne gyttia v Ukrayini pid chas nacistyskoyi okupacyi / Iryna Mykolayivna Gridina // Istoriya Ukrainy: Malovidomi imena, podyi, fakty: Zb. statey. Vyp.16. Kyiv-Donetsk: Ridnyi kray, 2001. – S.126 – 132.
9. Istorია hrystianskoyi cerqy na Ukraini. Religieznavchiy dovidkoviy narys. K.: Naukova dumka, 1992. – 104 s.
10. Kyrydon A.M. Chas viprobuvan: Dergava, cerqa i suspilstvo v radyanskiy Ukraini. 1917 – 1930-h rokiv / Alla Mykolayivna Kyrydon. – Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 2005. – 384 s.
11. Korovyckiy I. Sorokarichsy vidrohdennia yepiskopatu ukrainskoyi pravoslavnoyi cerqy / Ivan Korovyckiy. // Ukrainske Pravoslavne Slovo. – Bavdn-Bruk. – 1982. – Ch.4. – S.13 – 17; Ch.5. – S.5 – 7.
12. Kosyk V. Ukraina pid chas Drugoyi svitovoyi viyny (1929 – 1945). – Kyiv – Parig – Nyu-York – Toronto, 1992. – 729 s.
13. Kremenecky visnyk. – (Kremenec). – 1942. – 1 sichnia.
14. Lysenko O.E. Religiyna sytuacia na Ukrayini v 1941 – 1946 rr.: Dys... d-ra ist. nauk: 07.00.01/NAN Ukrainy, In-t istoriyi Ukrainy. – K.,1999. – 440 s.

15. Martyrologia ukrayinskykh cerkov. V 3-h tomah. T.1. Ukrainska Pravoslavna Cerqa. – Toronto. – Baltymor: «Smoloskyp» im. Vasylya Symonenka, 1987. – 1207 s.

16. Maxym Skorupskiy. «Tudy de biy za volu». Spogady kurinnogo UPA / Skorupskiy Maxym. – Kyiv, 1992. – [Elektronniy resurs]. Regym dostupu: <http://oun-upa.uaweb.org/lib/skorupski/>

17. Pashchenko V. Pravoslavnya v novitniy istorii Ukrainy / Volodymyr Pashchenko. – Poltava, 1997. – 336 s.

18. Pospelovskiy D.V. Russkaya pravoslavnaya cerkov v XX veke / Dmytriy Vladimirovich Pospelovskiy. – M.: Respublika, 1995. – 511 s.

19. Dergavniy arhiv Kyivskoyi oblasti. – F.2412. – Op.2. – Spr.199.

20. Dergavniy arhiv Rivnenskoyi oblasti. – F.22/2. – Op.1. – Spr.149.

21. Centralniy dergavniy arhiv gromadskykh obyednan Ukrainy (CDAGO Ukrainy). – F.1. – Op.23. – Spr.1053.

22. CDAGO Ukrainy. – F.1. – Op.23. – Spr.1640.

23. CDAGO Ukrainy. – F.57. – Op.4. – Spr.35.

24. Centralniy dergavniy arhiv vyshchyyh organiv vlady i upravlinnya Ukrainy (CDAVO Ukrainy). – F.KMF-8. – Op.2. – Spr.296.

25. CDAVO Ukrainy. – F.KMF-8. – Op.2. – Spr.332.

26. CDAVO Ukrainy. – F.3833. – Op.1. – Spr.90.

27. CDAVO Ukrainy. – F.3676. – Op.4. – Spr.474.

28. Heyer F. Die orthodoxe Kirche in der Ukraine von 1917 bis 1945. – Cologne, 1953. – 272 p.

Гордиенко В.В., Гордиенко Г.Н. Внешнеполитические факторы религиозно-церковного конфликта на Волыни в 1941 - 1944 гг.

В статье освещается религиозно-церковная жизнь на Волыни в период Второй мировой войны. Проанализированы отношения к православию нацистов и советской власти. Выявлены обстоятельства, обусловившие возникновение межцерковного раскола и становления двух конфессий: Автономной Православной Церкви и Украинской Автокефальной Православной

Церкви. Освещена полемика между церквями и способы дискредитации ими противоположной стороны. Показано как борьба между церквями приобрела политическое значение и завершилась преследованиями священников-автономистов отдельными подразделениями УПА.

***Ключевые слова:** религиозно-церковная жизнь, религиозная политика, Автономная Православная Церковь, Украинская Автокефальная Православная Церковь.*

Gordienko V.V., Gordienko G.M. External factors are the religious conflict in Volhynia in 1941 – 1944.

The article deals with the religious life in Volhynia during Second World War. Shown conditions for the existence of the Orthodox Church in the Polish lands after their transition into the German General Government and the USSR. Analysis of attitudes towards Orthodoxy nazi and Soviet authorities. The features of Soviet religious policy in Volhynia during 1939 – 1941s. Attention is focused on the activity of the Moscow Patriarchate in Western Ukraine. Displaying circumstances that led to the emergence of a split between the church and the process of the two faiths: Autonomous Orthodox Church and the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church. It is shown that the impact of the activities of AOC and UAOC religious policy of Soviet and nazi occupation regime encouraged hostility between church. Deals with the controversy between the churches and how they discredit the opposite side. Shown as a struggle between the churches became political significance and ended the persecution of priests- autonomists individual units of the UPA.

***Key words:** the religious life, religious policy , Autonomous Orthodox Church, the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church.*

Gordienko V.V., Gordienko G.M. External factors are the religious conflict in Volhynia in 1941 - 1944 pp.

Summary

The article deals with the religious life in Volhynia during Second World War. Shown conditions for the existence of the Orthodox Church in the Polish lands after the transition of the German General huberantorstva and USSR. Analysis of attitudes towards Orthodoxy nazi and Soviet authorities. In nazi occupied lands on religion was a means of execution occupation measures. The features of Soviet religious policy in Volhynia during 1939 – 1941s. Soviet power in Western Ukraine, mainly pursued a policy of anti-religion, began reprisals against the clergy. However, in the Volyn region with the assistance of the Soviet secret police stepped up their activities, the Moscow Patriarchate. Former bishops of the Polish Autocephalous Orthodox Church had to pass under the jurisdiction of the Moscow Patriarchate. To ensure the benefits of the Russian Orthodox Church in Volhynia was ordained three bishops. The process of strengthening the ROC in Volhynia was interrupted by the German-Soviet war and occupation of Ukraine forces of nazi Germany. The article shows the circumstances that led to the emergence of the split between the Church in Ukraine and the process of the two faiths: Autonomous Orthodox Church and the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church. In Volhynia in the prewar period, there was a movement for the creation of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church. Under German occupation, the movement increased. It was headed by Bishop Polycarp (Sikorski). He came to the aid of the Polish Autocephalous Orthodox Church verger Dionysius (Valedynsky). But in Volyn majority of bishops have decided to keep the canonical unity with the Moscow Patriarchate. August 18, 1941 in Laurel Pochaevskoy they announced the creation of the Autonomous Orthodox Church. In response to bishop Polycarp supported by verger Dionysius organized the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church. New denomination decided to take his former priests of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, vtrger Basil Lipkivs'kogo which is not considered canonical. This gave rise to the clergy of the Autonomous church Autocephalous churches accuse of violating church canons . In 1942 the center was interchurch conflict Volyn. Clerics announced UAOC clergy Autonomous Church «pro-Moscow», or «pro-Soviet» because it retains the canonical connection

with the Moscow Patriarchate. Bishops and clergy of the Autonomous Church spread among the faithful about «apocryphal» Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, trying to undermine its authority among Ukrainian. It is shown that the impact of the activities of AOC and UAOC religious policy of Soviet and Nazi occupation regime has stimulated inter hatred. Occupation authorities such relationship was beneficial. The Nazis did not want to create a single Orthodox Church in Ukraine. Initially, the Nazis strongly contributed to the struggle between church. But then the situation got out of control. In conflicts between priests involved simple believers. Tensions on the religious ground began to interfere with the implementation of occupational activities. The struggle between AOC and UAOC began to acquire political overtones. In Volyn Ukrainian Insurgent Army there. Ukrainian partisans fought against both totalitarian regimes: Nazi and Soviet. Ukrainian Autocephalous Orthodox Church supported the UPA. In UPA units were priests of the Autocephalous Church. Sensing danger, the verger Autonomous Alex went to church union with Autocephalous Church. October 8, 1942 with representatives of the Autocephalous Church he signed a «Statement of combination». However, most bishops-autonomists did not support its verher and forced him to cancel his signature. During the fighting against the rebels Ukrainian Nazi invaders and Soviet partisans separate units UPA began the persecution of priests autonomists. The victims were 27 priests UPA – autonomists. In addition, Ukrainian partisans executed AOC bishop Manuel because he informed the Nazi intelligence on the activities of UAOC and Ukrainian organizations in Kremenets . During combat operations Ukrainian partisans accidentally shot and killed the head of the Autonomous Orthodox Church Alexei. Thus, under the influence of Nazi and Soviet religious policy was split in Ukrainian Orthodoxy, which escalated into a conflict between two Orthodox denominations and ended with the death of many priests Autonomous Orthodox Church.